
KADİM ŐEHİRİ SOKAĐIYLA ANLATMAK!

*Őeyhmus DİKER**

Yedi adı var Őehrimin. İlk evvel Milattan önce 1300'lü yıllarda Asur Kralı Adad Nirari'den kalma bir kılıç kabzası üzerinde rastlanmış adına; Amid'miŐ Şehrin adı. DoĐru Süryanileri Omid demiŐler, "KurtulmuŐ" anlamına geliyormuŐ. Sonra Milattan önce 60'lı yıllarda Ermeniler 1. Dikran Krallığını kurmuŐlar ve Şehrin adını da Dikranagerd koymuŐlar. Sonra Roma-Bizans dönemlerinde 600 yıl kadar Amida olmuŐ Şehrin adı. Milattan Sonra 639 senesinde İslam orduları Şehri ele geğirince Şehri zapt eden Arap liderin Bekr Bin Vail olan adına izafeten Diyar-ı Bekr olmuŐ Şehrin adı. Binüçyüz sene telaffuzla Diyarbekir olarak nam salan Şehir, Kürt halkının siyasal jargonunda Amed adına layık görölmüŐ. Ve 1937 senesinde de genç cumhuriyet isim deĐiŐtirme politikalarıyla Şehri Diyarbakır yapmış. 34 Uygarlık geĐmiŐ Şehrin Őeceresinden, Hurri- Mitanilerle baŐlayan süreç çok katmanlı ve saklı bir Şehir kimliğiyle Osmanoğullarından bugüne devŐirilmiş. Etrafı 5,5 kilometre uzunluğunda kalkan balığı görüntüsünde dört yöne ağılan dört kapısı ve 82 burcuyla her gün hayata yeniden merhaba diyen bir Şehir olmuŐ Şehri kadim.

* Yazar

İşte ben size bu eski şehrin bir sokağının son 40 yılının hikâyesini teğet geçmeye niyetliyim.

Hadi bakalım...

1970 yılının başına kadar şehri kadim Amida'nın eski sur içinin Hançepek'e inerken nam-ı diğer adı "Gavur Mahallesi" olan sağ koldaki Hasırlı Mahallesinde 9 odalı, avlulu bazalt eski bir Diyarbekir eviydi yaşadığımız mekân. O kadar kolay betimliyorum ki sanki herkesler bu tarif üzerine, bizim buraları Diyarbekir'i bilirmiş gibi!

Sonradan öğrendim ki usta yazar hemşehri, mahallelim Mıgırdiç Margosyan'la bağırsan duyulacak mesafede sokaklarımız sırt sırta yaşamışız. Ama bir kuşak farkıyla! Ben doğmadan bir sene evvel, 1953'te Margos Usta ayrılmış evinde, memleketinden, yurdundan. Fark ettiğiniz gibi Diyarbekir Sur içinin eski bir mahallesinden boyut taşıyorum. Neden dersenez, anlatayım: Eski şehirlerden olanlar ve eski şehirleri kendine mekân olarak seçenler "Dünya sizce neresidir?" diye bir soruyla karşılaştıklarında, böyle abes bir soru da ne ola ki! "Elbette ki, dünya yaşadığımız şehirdir" diye düşünürlermiş. Ötesi tevatür. Bizinkisi de o kabilden olmalı...

Dediğim kaville, 1970 yılıydı ve ben lise birinci sınıfa yeni geçmiştim. Bir gün babam aile efradını topladı ve "Sur içindeki bu eski evimizde süregiden yaşantımız buraya kadar" deyiverdi. "Taşınıyoruz" diye de ekledi. "Sur dışına, apartmanlara" demeyi de biraz da sanki daha üst bir yaşam biçimine sığırmışız gibi tebessümle vurguladı. Neden, diye soracağımı ailenin büyük çocuğu olarak tahmin etmiş olacak ki! "Artık bu mekânlarda yaşamak zor! Köylü(ler) etrafımızı kuşattı. Şehirli olarak giderek yalnızlaşıyoruz. Onların dünyaları farklı, anlaşmak çok zor! Kendilerini şehre uyduracaklarına, şehri alışkanlıklarına uydurmaya çalışıyorlar. Buralarda kalmakta ısrar edersek ya onlarla birbirimizi hırpalamak zorunda kalacağız. Ya da en hafifinden sizler okulu unuttur, okumazsınız." Anlamına gelecek sözler etmişti rahmetli babam.

Zaten aynı tarihlerde babam işyerini de değiştirerek bir başka semte ve mekâna taşımıştı. Eski sur içinin tam orta yerindeki Ulucaminin hemen arkasındaki "Çarşıya Şewitî" (1940'lı yıllarda genellikle tahtadan barakamsı yapılarla dolu olduğundan ve sıkça yangın geçirdiğinden "yanık çarşı" anlamında bu Kürtçe deyim uygun görülmüş) deydi babamın işyeri. Oradan şehir dörtyolu Gazi Caddesine taşımıştı dükkânı babam.

“Niye gidiyoruz” dediğimde, yanıtı çarpıcı ve evi taşımakla anlamdaştı. “Buraları da köylü işgal etti. Bulgurları, buğdayları ve de bilumum evlerinde tükettikleri yiyecekleri halen bağlantılarını sürdürdükleri köylerinden geliyor. Sabahları evlerinde mercimek çorbalarına doğradıkları kuru ekmekle güne başlıyorlar. Öğlen evlerinden bulgur pilavı ile ayran geliyor işyerlerine. Akşam da lapa ile geçiştiriyorlar. Oysa bizler şehirliyiz evlat... Kendimize göre yaşam biçimimiz var. Eve hergün et girmeli. Meyve, sebze de lazım. Haftada bir, iki tepsi kadayıf vazgeçilmez alışkanlığımız. Köylü kısmının giderleri çok az olduğundan malı da çok az kârla satabiliyorlar. Velhasıl ticareti de köylüleştirtiler. Biz bu mantıkla rekabet edemeyiz”.

Şehrin o günlerde sur dışındaki planlı kısmı Yenişehir semtindeki tek ya da çift katlı bahçeli kooperatif evleri yeni, yeni yıkılıp apartmanlar haline dönüştürülmeye başlanmıştı. Aslında Yenişehir’in adı üstünde, kendisi gibi yeniydi. 1940’lı yıllara kadar ağırlıklı olarak surlar içindeki eski bazalt taş evlerde süre giden yaşam yeni, yeni sur dışına bahçeli evlere taşınmıştı. İşte o bahçeli evler de yapsatçılarca artık apartmanlara dönüştürülüyordu. Bizim de “kısmetimize” düşen şimdilerde adı “Sanat Sokağı” olan o günlerin Ofis Cami Sokağı olmuştu. Anamla babam gidip bakmışlar ve beğenmişlerdi yeni biten ve adı “Serdar” olan apartmandan bir daireyi. Babamın Mardinkapı’dan çocukluk arkadaşı “Penco Mehemed” yapmıştı 6 katlı 24 daireli adı da Serdar olan apartmanı.

Dokuz odalı sur içindeki eski bazalt evimiz 60 bin liraya satılmış. Üzerine de 2.500 lira eklenerek 62.500 liraya Serdar apartmanının ikinci katındaki 4 odalı daire satın alınmıştı. Bir ala ü vala, bir hengâmeyle bizler gibi az(k)alan birkaç kadir kıymet bilir komşumuzu da sanki ayrı bir ülkeye gidiyormuşuz gibi yaşlı gözlerle ardımızda bırakarak, bir zamanlar buğday silolarının sırayla dizili olmasından kaynaklı adı Ofis olan semte taşınmıştık.

Bizler artık “Ofis çocuğu” yani apartman çocuğu oluvermiştik. “Hanım evladı” gibi bir şeydi ve bir türlü de kabullenemiyorduk bu yeni unvanımızı. Üzeri küncülü (susamlı) Diyarbekir çöreği kokan Sur içindeki evimizden kopup, pasta kokan Yenişehir’i bir gecede mekân tutmuştuk. En çok nenem tepki göstermişti bu yeni apartmanlı acayip yaşama. “Oğul” diyordu tuvaletleri işaret ederek “Böyle birbirinin tepesine sıçan evlerden vallahi de billahi de hayır gelmez”. Zor ikna etmiştik rahmetli nenemi.

Şimdilerde adı “sanat” olan sokağımıza taşındığımızda, dedik ya henüz 1970 yılıydı ve bugünlerde kentte yönetici olanların birçoğu henüz doğmamıştı bile. 12 Mart muhtırası henüz verilmemiş, darbe yapılmamış, devrin Başbakanı Nihat Erim balyoz faaliyetlerine henüz başlamamıştı. Sokağın sakini olduktan sonra gelen muhtıra sanki biraz da “niye buralara geldiniz?” der gibi bizlere verilmişti. Liseli ve de o günlerin havai tavrıyla pek de algılayamamıştık 12 Mart’ı.

Ama tam 10 yıl sonra bir güz sabahı 12 Eylülde darbe, siren sesleriyle dayanınca kapıya “Hanyayı, Konya’yı” anlamıştık. Eylül ayında Diyarbakır’ın halen sıcaklarının sürdüğü, ünlü Diyarbakır karpuzlarının tadımcılara yeni selam verdiği ve şire üzümünün yeni olgunlaştığı günlerde bizim sokağın başındaki evimizin banyosunda üç gün boyunca kazanın suyu benim “solcu” kitaplarımın yanan ateşinin ısıyla ısınmıştı. Isınmıştı da cümle ev halkı banyo yapmıştı, ben hariç.

Anam hemen taşındığımızın ilk günlerinde bir at arabasına yüklettiği o güzelim dövme bakırdan, kazan, lengeri, badiye ve tüm kap-kacakları Ulucamii’nin bitişiğindeki Sipahi Pazarına yok pahasına kiloyla satmaya gönderiverdi. Çaresizdi, biliyordu ki bu yeni evler o türden eşyaların kullanımı düşünülerek yapılmamıştı. Başka bir hayatın, naylon hayatların ürünüydü bu yeni evler. Ama kabullenecekti işte, devran değişiyordu. Oncağıza düşen de yeni duruma “eyvallah” etmektir. Hem belki biraz da rahatlayacaktı sanki anam! O eski ve bazalt taş evde her gün avlu yıkamak, ateş yakmak, damda tahtın içine yatak sermek filan artık bitmişti. Biliyordu ki, ne kavurma kazanları, ne hamur teğtleri ne de hamam badiyeleri(hamamda sıcak suyla soğuk suyu bir kapta birleştirmeye yarayan büyükçe kazana benzer bakır kap) artık o daracık apartman dairelerinde işe yaramayacaktı. Zaten kalsın deseydik de koyacak yer yoktu. Nenemin deyişiyle “İki sıçan oynasa biri tandıra düşer” kabilinden kutu, kutu evlerdi o apartman daireleri.

Ofis Cami Sokak, o yıllarda hemen sokağın ortasına denk gelecek yerde yapılmış Ofis camiinden almıştı adını. Belki başka adı da öncesinde vardı da, biz oralı olduğumuzda artık “Ofis Cami Sokağıydı” orası. Bizim bina sokağın tam başına denk düşüyordu ve iki cepheliydi. Bir tarafı ve girişi Cami Sokağındayken diğer cephesi de Şair Sırrı Hanım Sokağına bakıyordu.

Koca sokakta bizim bina Serdar apartmanının dışında bir ikinci çok katlı bina daha vardı ki, o da Karaamid apartmanıydı. Adını Diyarbakır'ın en eski adlarından almıştı. Koyu gri resmi hükümet binalarının dış cephe rengini andıran bir yapıydı Karaamid Apartmanı! Sokaktaki diğer tüm yapılar tek, ya da çift katlı bahçeli şirin evlerdi. Biz o evlere ve bahçelerine imrenerek bakarken, onlar da bu iki garip binaya bakıyor ve mahremiyetlerine tepeden tecavüzün sıkıntısını ve uyumsuzluğunu yaşıyorlardı. Bir yanılla da yeni yeni türeyen türedi müteahhitlerin kat ya da daire karşılığı bahçeli evlerine talip olmalarına kızarak cevap yetiştiriyorlardı. Yeni komşularımızla tanıştıkça şikâyetler karşılıklı olarak azalacak ve de dostluklara, yarenliklere yer açılacaktı elbette.

Karşımızda iki katlı Altunbozar Apartmanı vardı. İki katlı olmasına rağmen onlar da apartman adını uygun bulmuşlardı. Durman ailesi oturuyordu ve bütün çocukları ile kısa zamanda kaynaşmış ve sokak arkadaşı olmuştu. Zaten hep öyle değil miydi? Önce çocuklarla başlıyordu arkadaşlıklar ve de dostluklar. Bitişliğimizde tarih öğretmeni Ruhsar Kural Hoca Hanımlar oturuyordu. Ruhsar Hoca 1940'lı yıllarda Diyarbakır'da liseyi tamamlayıp yurt dışına eğitime giden ilk kadın Diyarbakırlı olarak bilinip tanınıyordu. Biraz sinirlice olmakla birlikte sonrasında o da alışmıştı komşu apartmanlı yaşama. Hatta sonraları Amerika'ya evlenip gelin giden kızı Armağan'la birlikte dostluklar da kurmuştu bina sakinleriyle. Önceleri çöp ve bir takım atıklarını balkondan, pencerelerden Ruhsar Hanımların bahçesine savurup atanlar zaman içinde bu ayıptan hızla kurtulmanın telaşına da düşmüşlerdi.

Sokak, toprak yoldu. Ve sokağın bitiminde askeri alanla dikine kesilen yol bitiyor ve başka bir yola bağlanmıyordu o tarihlerde. Akşam 6'dan(18.00) sonra sokakta "in, cin top oynuyordu". Sadece köpek havlamaları ve de çok ender bekçilerin düdüğü seslerini duyardık. Koca binada ve sonradan Şair Sırrı Hanım cephemizde yapılan Nur Apartmanında bir tek telefon bitişik dairemizdeki amcamlarda vardı. Telefon sahibi olmak ayrıcalıktı. Her evde yoktu ve paranız olsa da PTT'den bağlatmak ayları buluyordu. Bütün komşular amcamların telefon numarasını kendi telefonları gibi ezberlerine kaydetmiş başka şehirlerdeki yakınlarına vermişlerdi. Amcamın hanımı çok sık pencereye çıkar telefona komşuları çağırırdı. Bu telefonlu ayrıcalıktan dolayı biraz da "huysuz" olan amcamın hanımı ile komşular iyi geçinmek durumundaydı.

Neredeyse eskinin bütün bir sokağının sakinleri bir binaya dolmuş gibiydik. Siverekli, Madenli, Diyarbakırlı komşular eskiden sokak aralarında, örtme diplerinde, bazalt avlularda ve kapı ağızlarındaki yarenliklerini bu kez kısa süreli balkondan ya da pencereden sarkma muhabbetine dönüştürmüşlerdi. Yarenlik birazcık gelişince kabul günleri de devreye girivermişti.

Sokağımızın en renkli simaları, avukat İhsan Biçicinin babası Feyzi amca ile eşi Mihriye Hanım teyzeydi. İhsan ağabeyle sonradan tanıştık ve çok iyi dost olduk, halen de öyle. Feyzi Amca pantolonunu askıyla kullandığından adını biz çocuklar kendi aramızda "askılı amca"ya çıkarmıştık. Karaamid apartmanının askılı amcasının bir diğer oğlu Erkan da yaşıtımızdı ve en iyi arkadaşımız olmuştu.

İlk yıl okulumuz Ziya Gökalp Lisesine ve şehre minibüs(ler) (dolmuşlar) 25 kuruşa yolcu taşıyordu. Ve sokağımızda özel araç namına hemen hiç taksi yoktu dersem yalan olmaz. Bir tek Ekinciler Caddesinin köşesindeki büyük bahçeli evin sahibi Kutlu ile Mutlu'nun postaneden emekli babalarının gözü gibi koruduğu ve her gün silip parlattığı bir motosikleti vardı. Yalnız bizim sokak değil şimdilerin en işlek, trafiği en yoğun ve de Sanat sokağını kesen caddesi Ekinciler caddesi de hep bahçeli evlerdi. O caddeden de gün boyu tek tük araçlar geçirdi.

Sokağımızın ilk araçları sanırım 1974 yılında sokağa sökün etmeye başladı. O yıllarda İtalya'daki Fiat fabrikasının, Roma şehrinin daracık sokaklarını düşünerek ihtiyaca binaen ürettikleri araçları, Murat 124 adıyla Türkiye'ye girmişti. Ve bu araçlardan bir kaçını bizim sokağımızın başını tutmuş "Mini Taksi" adıyla bir de durak kurmuşlardı. Şehir içinde bir yerden bir yere 5 liraya yolcu taşıyorlardı da! 24 bin lira olan ve de ayda bin lira taksit ve iki yıl vadeyle satılan Murat 124'lerin aylık taksiti o 5 liralarla bir türlü tamamlanamıyordu. Tanığı bendim. Çünkü babam, şoför olan dayımın da bir Murat almasına yardımcı olmuştu. Ama her ay da tamamlanamayan taksitleri takviye etmek yine babama kalıyordu.

Sonra hayat hızlı akıverdi. Sokaktaki bahçeli evler 1970'li yılların sonu 1980'li yıllar boyunca çok katlı blok plancıları ile yapsatçı müteahhitlere malzeme oldu. Binalar yükselip sakinleri de çoğalınca sokağın doğal olarak trafiği de arttı. Araç sayısı çoğaldı. Binaların önünde artık park problemleri yaşanmaya başladı. Önce sokağın altı boydan boya kazılıp yer altı

otoparkına dönüştürüldü. Sonra sokak batıdaki metropoller örnek alınarak değiştirilmeye karar verildi.

Uzunca bir proje hazırlık döneminden sonra bir önceki dönemin belediye kararıyla Cami Sokak trafiğe kapatılarak örnek bir uygulama sokağı olması sağlandı. Ana düşünce; bodur bitkileri, yeşil alanları, çimi, oturma düzenekleri ve sanatsal, kültürel etkinlikleriyle şehrin planlı alanında hayat bulacak, soluk alınabilecek bir “vaha” oluşturmaktı.

Uygulama başladıktan sonra adı “Sanat Sokağı”na dönüşen sokağın son bir kaç yıllık serüvenine geri dönüp baktığımızda özellikle festival günlerinde büyük ölçüde amaçlanana yaklaşıldığı hemen fark edilmekte. İmza günleri, kitap stant ve sergileri, resim, fotoğraf sergileri, el sanatları sergileri, açık hava film ve tiyatro gösterileri, bireysel ve grup halinde müzik dinletileri sokağın vazgeçilmezleri.

Şimdi dönem yeni uygulamalara gebe... Belki bugüne dek tek örnek olan Sanat Sokağı artık rakipleriyle yarışacak. Kentte yeni sanat sokaklarının oluşacağı, bölgede de Van, Urfa, Batman ve Tunceli’de sanat sokağı hazırlıklarının ve örneklerinin hızla sürdüğü gelen haberlerden. Artık şehre gelen her konuk Diyarbakır’ın tarihi kültürel yerlerinin yanında şehrin yeni yüzünü sanat sokağını da görmeden ayrılmak istemiyor.

Bu denli ilgi odağı olan bir toplumsal yaşam alanının elbette sorunları/sorunları ve de yeniden yapılandırılması da gerekiyor. Kentsel yaşam alanımızda sanat sokağı modeli, kentin insanı mekanikleştiren yapısı içinde gerçekten sağlıklı bir model gibi duruyor. İyi bir model olmakla birlikte sürekli değişime ve yenileşmelere de ihtiyaç duyuyor gibi.

Sanat sokağımıza bakarsak biraz fazla “kafe” görüntüsünde. Hatta yer, yer arabeskleşen kafeleri de görmek gerek. Mesela çarpıcı örneklerden biri “Ahmet Arif Köftçisi”. Rahmetli Ahmed Arif yaşasaydı hem adını yanlış yazan bu hemşehriye küfrü basar, hem de “Ulan Diyarbekirli’nin son çaresi ya ciğerciliktir ya kahvecilik, bize köftçiliği mi layık buldun” derdi. Ama sürpriz değil zaten sokağın hemen başındaki daha önce adı geçen Şair Sırrı Hanım sokağında “Ahmet Arif Ciğercisi” de var!

Dünyanın başka coğrafyalarındaki örnekleri de dikkate alınarak işin içine sanatın sokağa taşınan/yansıyan yüzünü hayata katmak önemli gibi duruyor. Elbette Diyarbakır iklim olarak çok sıcak ve insanlar sürekli dışarıda oturacak mekânlar arıyor. Ama bu mekânları salt oturup lakırdı üreten mekânlardan, sanatın üretimine dönüşen mekânlar haline dönüştür-

mek de elimizde. Örneğin batıda örneklerine sıkça rastladığımız sokakta resim yapanlar, müzik icra edenler, el işlerini yılın on iki ayı sergileyenler, satrancı bir sokak alışkanlığı haline getirenler bir miktar sanat sokağına renk katmaz mı?

Ayrıca sokağın ruhundaki değişimin kent kamuoyu ile paylaşılması anlamında sokak sakinlerinin (evi ve işyeri olanların), sokaktan gününbirlik yararlananların katılacakları bir anket çalışmasına da ihtiyaç var. Sonra da bu anketlerin sosyolojik, psikolojik arka planları da dikkate alınarak mevcut ve yeni düşünülecek uygulamalarda veri olarak kullanmak kentsel yönetimin becerisi olarak bilmem fazlaca mı uçarı düşünceler. ▽